

Ольга Бойко

**НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ
НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ»
ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ:
АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДО ВИКЛАДАННЯ**

Аргументується актуальність вивчення навчальної дисципліни «Інноваційні моделі надання соціальних послуг» при підготовці фахівців соціальної сфери, а також пропонується новий підхід до її викладання, розглядаються тематики лекційних, семінарських та практичних занять.

Ключові слова: інновації, система надання соціальних послуг, менеджмент, компетенції, навчальна дисципліна.

Olga Boyko

**ACADEMIC COURSE “INNOVATIVE MODELS
OF PROVIDING SOCIAL SERVICES”
IN TRAINING SPECIALISTS OF SOCIAL SPHERE:
ACTUALITY AND SUGGESTIONS FOR TEACHING**

The author argues the actuality of the course “Innovative models of providing social services” in training specialists of social sphere; suggests a new approach to teaching the course; considers themes of lectures, seminars and practical classes.

Keywords: innovations, system of providing social services, management, competencies, academic course.

Система надання соціальних послуг в Україні перебуває у стані реформування вже з десятків років¹. У результаті, застаріле та інноваційне співіснує як у нормативно-правових актах², так і в підходах та моделях надання соціальних послуг. Попри позитивні зрушення в напрямку підвищення якості соціальних послуг, загальна ситуація на ринку соціальних послуг ще не гарантує якісних відповідей на потреби клієнтів соціальних служб.

Паралельна реформа вищої освіти в Україні внесла зміни до підготовки фахівців соціальної сфери. Так, зокрема, спеціальність «Соціальна педагогіка» згідно з переліком 2015 року перейшла в галузь знань як спеціальність «Соціальна робота»³. Такі зміни є викликом для соціально-педагогічного дискурсу в сучасній українській науці, оскільки наукова парадигма соціальної педагогіки тільки сформувалася протягом останнього десятиліття. Та одночасно ці зміни можна трактувати як нагоду узгодити освітні та професійні стандарти⁴, що, своєю чергою, вимагає оновлення системи підготовки фахівців соціальної сфери і переосмислення навчальних планів і освітніх програм.

У цьому контексті актуальним і вагомим є введення до навчально-освітніх програм підготовки фахівців соціальної сфери навчальної дисципліни «Інноваційні моделі надання соціальних послуг». Пропозиція розрахована для широкого спектру фахівців соціальної сфери: соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів, соціологів, методистів, менеджерів, медпрацівників та юристів. Її актуальність не обмежується спеціальністю «Соціальна робота», оскільки державні стандарти, що регулюють надання соціальних послуг, передбачають залучення до цього процесу спеціалістів різних галузей знань⁵.

¹ Перша Концепція реформування системи соціальних послуг в Україні була схвалена 13 квітня 2007 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 178 (*Офіційний вісник України*, 2007, № 28, ст. 1122). Оскільки вона не була виконана в повному обсязі, 8 серпня 2012 р. їй на зміну була прийнята Стратегія реформування системи надання соціальних послуг (*Офіційний вісник України*, 2012, № 61, ст. 2482, код акта 62994/2012).

² Системи соціальних послуг в Україні: звіт-моніторинг / Бюро соціальних та політичних розробок. Київ 2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bureau.in.ua/downloads/social-reform/reportua.pdf>.

³ Міністерство освіти та науки України. Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 № 266 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-01-18/4636/nmo-1151.pdf>.

⁴ І. Іванова. Освітній та професійний стандарти: проблеми відповідності // *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації* / Університет «Україна» (Київ 2014, № 1-2), с. 135.

⁵ «Галузевий стандарт надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах» (Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та

Подібні навчальні дисципліни⁶ існували й раніше у навчально-освітніх програмах підготовки соціальних педагогів чи соціальних працівників окремих навчальних закладів. Та українські наукові та навчальні видання, що безпосередньо стосуються теми курсу, були опубліковані більше десяти років тому⁷, тобто застаріли для інноваційного змісту дисципліни та процесу реформування системи соціальних послуг, в якому перебуває Україна. Тому виникає потреба оновлення навчальної програми дисципліни «Інноваційні моделі надання соціальних послуг».

Виходячи з аналізу стану проблеми, метою статті є висвітлення актуальності вивчення навчальної дисципліни «Інноваційні моделі надання соціальних послуг» при підготовці фахівців соціальної сфери й авторські пропозиції до змісту та методів її викладання. Завданнями статті є:

1) аргументувати вагомість вивчення навчальної дисципліни «Інноваційні моделі надання соціальних послуг» при підготовці фахівців соціальної сфери;

2) запропонувати новий підхід до її викладу, який базується на компетентнісному підході, вивченні останніх стандартів надання соціальних послуг, менеджменті інновацій та студентоцентричному підході до викладання;

3) запропонувати тематики лекційних та практичних занять навчальної дисципліни.

спорту від 29.12.2009 № 4569) стверджує, що «до надання послуг сім'ям з дітьми можуть залучатись соціальні працівники, соціальні педагоги, психологи, медпрацівники, юристи».

⁶ Наприклад, модульний курс «Інновації у соціальних службах», що з 2000-х років викладався у Школі соціальної роботи ім. В. Полтавця при НаУКМА.

⁷ Серед навчально-методичних посібників цієї дисципліни чи не єдиним є посібник авторства Т. Семигіної та інших, виданий чотирнадцять років тому. Див.: *Інновації у соціальних службах: навчально-методичний посібник* / [Т. В. Семигіна, В. В. Покладова, І. М. Грига та ін.]. Київ 2002.

Серед практичних видань, що стосуються курсу, варто відзначити видання Українського фонду соціальних інвестицій, але й вони побачили світ ще близько десятиліття тому:

- *Інноваційні моделі соціальних послуг. Проекти Українського фонду соціальних інвестицій*, т. 2, 3 / за ред. Н. М. Шкурагової. – Київ 2007.
- *Стандарти соціальних послуг: збірка проектів документів* / за ред. Л. Л. Сідельнік. Київ 2007.
- *Управління якістю соціальних послуг: теорія та практика. Досвід мікропроектів УФСІ з інноваційних соціальних послуг*. Київ 2006.
- *Як організувати інноваційні соціальні послуги для дітей з особливими потребами. Моделі та документи. Рання інтеграція та інклюзивне навчання* / [авт. кол.: О. О. Савченко, Г. В. Кукурудза, Ю. М. Швалб та ін.; упоряд. Л. Л. Сідельнік]. Київ 2007.

Науково-методичні рекомендації до курсу, запропоновані цією статтею, були розроблені для останнього семестру програми підготовки бакалаврів за спеціальністю «Соціальна педагогіка». Протягом 2014-2016 навчальних років вони використовувались на практиці, вдосконалювались та були успішними для досягнення цілей та завдань курсу.

Як вже було зазначено, курс є вагомим для підготовки ширшого спектру фахівців соціальної сфери (соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, соціологів, методистів, менеджерів неприбуткових організацій та державних службовців соціальних закладів), тому що для якісної зміни системи соціальних послуг інноваційне мислення в цьому процесі необхідне для всіх фахівців. Крім того, зважаючи, що соціальні послуги надаються фахівцями, які мають освітню підготовку з різних галузей знань, засадничим стає вміння співпрацювати разом у команді для досягнення спільних цілей. Тому під час навчального процесу рекомендується викладання навчальної дисципліни одночасно для кількох суміжних спеціальностей.

Неоднозначним є питання, на якому освітньо-кваліфікаційному рівні доцільніше викладати запропонований курс. З одного боку, кваліфікаційна характеристика професії «Фахівець із соціальної роботи» вимагає знання новітніх підходів до соціальної роботи і надання соціальних та реабілітаційних послуг від рівня магістра⁸. Саме цей спеціаліст визначає перелік необхідних соціальних послуг, форми та методи соціальної роботи. З іншого боку, для якісного надання соціальних послуг навіть спеціаліст нижчого рівня освітньої підготовки, тобто бакалавр, повинен знати новітні стандарти і підходи з цієї сфери. Вважаємо, що вивчення запропонованої навчальної дисципліни особливо вагоме при підготовці бакалаврів соціальної роботи та соціальної педагогіки зі спеціалізацією «Менеджмент соціально-педагогічної діяльності», оскільки знання інновацій у соціальній сфері є засадничим для реалізації нових соціальних проєктів.

Пропонований курс може також бути доцільним для викладання та вивчення і поза академічною програмою, наприклад, на курсах перепідготовки чи підвищення кваліфікації для працівників соціальної сфери.

Метою навчальної дисципліни «Інноваційні моделі надання соціальних послуг» є інтеграція знань студентів про сучасний стан системи надання послуг в Україні, стимулювання пошуку інноваційних підходів та їх застосування у проєктуванні та реалізації таких послуг.

⁸ Міністерство соціальної політики України. Про затвердження кваліфікаційної характеристики професії «Фахівець із соціальної роботи» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=187470&cat_id=185221.

Запропонований виклад навчальної дисципліни базується на змістовно і структурно новому підході до формування інноваційної культури студентів. Він сприяє пошуку тих принципів надання соціальних послуг, які на даний час вважаються інноваційними, а також розвитку креативності майбутніх фахівців на власному робочому місці. Такі компетенції будуть корисними як при написанні соціальних проектів, так і при апробації нових моделей та методів надання соціальних послуг.

Новизна запропонованого викладу курсу полягає у зміні підходу – від вивчення конкретних інноваційних моделей соціальних послуг для різних категорій клієнтів до опанування засад інноваційності, тобто тих принципів, які є актуальними для будь-якої цільової групи і роблять цілу систему соціальних послуг інноваційною. У процесі навчання стимулюється застосування студентами цих моделей та підходів для конкретних категорій користувачів послуг.

При розробці даного курсу був використаний міждисциплінарний підхід, який поєднує базові знання з менеджменту інновацій та неприбуткових організацій, а також соціальної роботи та соціальної педагогіки. Навчальна дисципліна базується на Стратегії реформування системи надання соціальних послуг (2012)⁹ та знайомить з основними нововведеннями, які стали результатом цієї реформи за останні роки. Зокрема, нещодавно прийняті державні стандарти деяких соціальних послуг розглядаються як основа та передумова інноваційності в соціальній сфері. Оскільки українські наукові і навчальні видання, що безпосередньо стосуються теми навчальної дисципліни, були опубліковані майже десять років тому, використовуються новіші методичні посібники, видані неурядовими організаціями в контексті реформування системи соціальних послуг в Україні¹⁰, та західноєвропейські публікації¹¹.

⁹ Кабінет Міністрів України. Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг: Розпорядження від 08.08.2012 № 556-р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80>.

¹⁰ Наприклад: *Пропозиції щодо запровадження моделі організації надання соціальних послуг сім'ям, особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом утворення центрів соціальних послуг* / ПРООН в Україні. Проект «Підтримка реформи соціального сектору в Україні». Київ 2014; *Управління діяльністю соціальних служб: метод. посібник / ПРООН в Україні, Проект «Підтримка реформи соціального сектору в Україні»;* [авт. кол.: Н. Гусак, Н. Кабаченко, В. Назарук та ін.]; упоряд. і заг. ред. О. Іванова, Н. Гусак. Київ 2013.

¹¹ C. Crepaldi, E. DeRosa, F. Pesce. *Literature Review on Innovation in Social Services in Europe (sectors of Health, Education and Welfare Services)*. Work Package 1: Report. European Commission. European Research Area et al. 2012; *Personalisation: A Rough Guide* / [ред. S. Carr]. London 2012; *Social Innovation and Territorial Development* / [ред. D. MacCallum та ін.]. Farnham 2009.

При викладанні курсу пропонується застосовувати навчальні технології кооперативного навчання та проблемно-базованого навчання. У курсі передбачені інтерактивні методики (робота в малих групах, рольова гра, метод спільного вирішення значущих наукових проблем [PBL], метод «рівний– рівному», самооцінювання студентів та оцінювання колег [peerassessment]), активно використовуються відео- та англійськомовні матеріали. Цього року навчальна дисципліна викладалася через віртуальне навчальне середовище Українського католицького університету. Застосування цих технологій та методів стимулює творче мислення студентів, інтерактивність та самостійність, а також робить навчальний процес все більш студентоцентричним, поступово змінюючи роль викладача від «лектор – єдиний носій знання» до «викладач – фасилітатор процесу самостійного пізнання студентів».

Мета навчальної дисципліни, що полягає в інтеграції знань студентів до інноваційних підходів з надання соціальних послуг та використання цих підходів у соціально-педагогічній діяльності майбутніх спеціалістів, ставить завдання до курсу:

- інтегрувати знання студентів щодо системи надання соціальних послуг в Україні, основних реформ, нововведень та перспектив розвитку ринку соціальних послуг;
- ознайомити студентів із основними передумовами виникнення інновацій та їх менеджменту;
- ознайомити студентів із основними інноваційними моделями надання соціальних послуг в українській та європейській практиках;
- навчити студентів відрізняти інноваційні підходи від застарілих та оцінювати їх;
- сприяти готовності майбутніх спеціалістів до застосування державних стандартів соціальних послуг як основи для управління якістю соціальних послуг;
- сприяти готовності майбутніх спеціалістів застосовувати інноваційні підходи у соціально-педагогічній діяльності;
- сприяти готовності майбутніх спеціалістів до праці в команді, міждисциплінарної та партнерської взаємодії;
- розвивати академічну культуру студентів, зокрема навички пошуку та опрацювання першоджерел, висловлення думки на письмі, а також цитування.

У результаті успішного вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- що таке інновації у соціальних послугах, стандарти соціальних послуг та якість цих послуг;
- основні нововведення у реформі соціальних послуг в Україні; потреби та перспективи розвитку ринку соціальних послуг в нашій державі;
- суть інноваційного процесу та принципи просування інновацій;
- як оцінювати інноваційні ідеї та проекти;
- основні інноваційні підходи у ставленні до користувача соціальних послуг;
- основні інноваційні підходи у роботі інституції, що надає соціальні послуги;

вміти:

- використовувати прийняті державні стандарти соціальних послуг у майбутній соціальній роботі чи соціально-педагогічній діяльності;
- застосовувати принцип персоналізації та наснаження користувача у проектуванні соціальних послуг, в також їх реалізації;
- налагоджувати працю в команді та партнерську взаємодію при надаванні соціальних послуг;
- аналізувати інноваційні ідеї, проекти та оцінювати діяльність інституції в соціальній сфері.

Курс складається із двох змістових модулів:

1. *Інновації у соціальній сфері та їх менеджмент.*

2. *Основні принципи інноваційності:*

а) у ставленні до користувача соціальних послуг;

б) у співпраці фахівців, що надають соціальні послуги.

Нижче подаємо перелік тем лекційних занять з описом змісту, а також плани семінарських та практичних занять до кожної теми. Дані рекомендації до змісту курсу розраховані для навчальної дисципліни, що передбачає 2,5 кредити ЄКТС, 72 академічні години навчального навантаження, з яких 30 год. відводиться на академічні заняття (16 год. – лекції, 8 – семінари, 6 – практичні роботи) та 42 год. на самостійну роботу студентів.

Змістовий модуль 1

Інновації у соціальній сфері та їх менеджмент

Тема 1. Лекція. Інновації в соціальній сфері: суть та класифікація

Вступ. Метод праці під час курсу. Визначення інновації. Класифікація інновацій. Інновації в соціальній та соціально-педагогічній роботі.

Тема 2. Лекція. Система надання соціальних послуг в Україні

Соціальні послуги у контексті соціальної політики: визначення, нормативна база. Реформування системи надання соціальних послуг в Україні: стратегія, стан виконання та перспективи. Класифікація та види соціальних послуг. Перелік соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати. Ринок соціальних послуг. Надавачі та отримувачі соціальних послуг. Стандарт соціальних послуг. Основні державні стандарти соціальних послуг.

Тема 2. Семінар. Приклади інноваційної діяльності в соціальній сфері

Питання до обговорення: Державні стандарти деяких соціальних послуг: соціальної адаптації, профілактики, консультування та представництва інтересів. Приклади інноваційних моделей надання соціальних послуг різним цільовим групам в Україні. Приклади інновацій у системі неформальної освіти в Європі;

Тема 3. Лекція. Генерування та поширення інновацій у соціальній сфері

Механізм інноваційного процесу. Методи пошуку та генерування нових ідей. Методи стимулювання інновацій. Подолання перешкод при просуванні інновацій. Етика просування інновацій.

Тема 3. Практична робота. Методи пошуку та генерування нових ідей

План роботи: Вправа «Творці та реалізатори». Оцінювання рекомендацій для збільшення креативності організації. Стимулювання креативності різними методами на основі вирішення значущої проблеми.

Тема 4. Лекція. Аналіз та оцінювання інновацій у системі соціальних послуг

Поняття якості соціальних послуг. Стандарт якості соціальних послуг. Оцінка потреб клієнтів соціальних служб. Аналіз інновацій: деякі принципи та методи. Оцінка інноваційності в діяльності соціально-виховної структури.

Тема 4. Практична робота. Методи аналізу та оцінювання інновацій

План заняття. Перший етап: Виявлення попередніх знань щодо інструментів аналізу й оцінювання якості та інноваційності в наданні соціальних послуг. Ідентифікація цілей індивідуального наукового пошуку методів оцінювання у групі. Узгодження плану самостійного пошуку мате-

ріалів. *Другий етап:* Презентація знайдених методик. Розробка спільного інструменту з оцінювання інноваційності та якості наданих послуг. *Третій етап:* «Вдосконалення» інструменту через вивчення інших тем курсу. Перегляд винайденої методики / інструменту на кінцевому занятті.

Змістовий модуль 2

Основні принципи інноваційності:

- а) у ставленні до користувача соціальних послуг;**
- б) у співпраці персоналу.**

Тема 5. Лекція. Персоналізація у ставленні до користувача соціальних послуг

Визначення та основні критерії персоналізації. Суміжні поняття. Походження концепції персоналізації. Ознаки персоналізованих соціальних послуг. Наслідки персоналізованого підходу в реформації системи надання соціальних послуг. Роль соціальних працівників у втіленні концепції персоналізації.

Тема 5. Семінар. Реалізація принципу персоналізації щодо різних категорій користувачів

Питання до обговорення: Приклади персоналізації в наданні соціальних послуг різним категоріям користувачів у Великобританії¹² та порівняння їх зі стандартами надання соціальних послуг відповідним цільовим групам в Україні:

- а. Персоналізація для осіб із функціональним обмеженнями. Проект державного стандарту соціальної послуги представництва інтересів осіб зі стійкими фізичними, інтелектуальними та/або психічними порушеннями.
- б. Персоналізація для людини похилого віку: догляд вдома. Державний стандарт догляду вдома.
- в. Персоналізація для людини похилого віку: стаціонарна опіка. Державний стандарт соціальної послуги паліативного догляду.
- г. Персоналізації для бездомних осіб на прикладі діяльності ГО «Оселя». Державний стандарт соціальної інтеграції та реінтеграції бездомних осіб.

¹² Для вивчення даного матеріалу використовуються відеоресурси з порталу: *Personalisation videoson Social Care TV*. Режим доступу: <http://www.scie.org.uk/socialcaretv/topic.asp?t=personalisation>.

Тема 6. Лекція. Наснаження та залучення до участі як засадничі концепції підтримки користувача соціальних послуг

Наснаження (empowerment): визначення та історія розвитку концепції. Застосування концепції наснаження в соціальній і педагогічній роботі. Реалізація принципу наснаження в розробці проекту індивідуального супроводу користувача соціальних послуг: логіка «активного учасника» замість логіки «жертви».

Тема 6. Практична робота. Наснаження та залучення до участі: принцип у дії

План заняття: Ознайомлення із алгоритмом проектування соціально-педагогічного супроводу авторства Дж. Курсі. Оцінка критеріїв інноваційності у запропонованій методиці. Ознайомлення із «життєвою історією» клієнта на основі перегляду відеоролика з художнього фільму. В малих групах розробка проекту надання соціально-педагогічного супроводу для клієнта.

Тема 7. Лекція. Принцип «навчання протягом усього життя» як запорука інноваційності

Концепція навчання «протягом усього життя» (*life-long-learning*). Компетенції в праці соціального педагога: базові, технічно-професійні, трансверсальні. Коуч-тренерська роль соціального педагога. Поняття і принципи супервізії у соціальних службах.

Тема 7. Семінар. Постійне вдосконалення та навчання як принцип роботи дорослих

Обговорення книги Спенсера Джонсона «Де мій сир?: Захоплюючий спосіб справлятися зі змінами у Вашій роботі та Вашому житті», на яку студентам раніше пропонується написати есе.

Тема 8. Лекція. Інтегрований підхід та партнерська взаємодія в процесі надання соціальних послуг

Нові актори, нові ролі та новий тип стосунків між користувачами соціальних послуг, зацікавленими особами та персоналом. Залучення громади. Особливості праці в міждисциплінарній команді. Інтегрований підхід та партнерська взаємодія. Поняття «єдиного вікна» у наданні соціальних послуг. Концепція праці в мережі.

Тема 8. Семінар. Інтегровані соціальні служби

Питання до обговорення: Гейткіпінг як нова філософія, концепція та механізм ухвалення рішень. Мобілізація ресурсів громади щодо підтримки

сімей із дітьми. Особливості використання інтегрованого підходу для надання соціальних послуг в умовах села.

Отже, вивчення дисципліни «Інноваційні моделі надання соціальних послуг» при підготовці фахівців соціальної сфери у контексті реформування системи соціальних послуг і реформи вищої освіти в Україні, надзвичайно актуальне. Були запропоновані рекомендації до змістового наповнення навчальної дисципліни та методики її викладання. Подальшим дослідженням може бути емпіричний аналіз ефективності застосування даних методів викладання для отримання необхідних знань, передбачених навчальним процесом.